

Vývojové scénáře: Formulace sociálních a ekonomických potřeb společnosti ve vztahu k prioritám Národního programu výzkumu II

Doc. Jaroslav Kalous, PhD.
Prof. PhDr. Martin Potůček, CSc. MSc.
CESES FSV UK Praha

OBSAH:

Zadání.....	2
Koordinace	3
Tvorba scénářů.....	3
Klíčové vnější faktory	4
Populační vývoj	5
Růst světové populace	5
Stárnutí	6
Svět podle důchodců	6
Migrace.....	6
Změny životního prostředí	7
Neudržitelná spotřeba.....	7
Globální klimatické změny	7
Nedostatek pitné vody.....	7
Ekonomika	7
Globalizace.....	7
Proměny charakteru zaměstnání.....	8
Kvalifikace	8
Společnost vědění.....	8
Hodnoty a postoje	9
Divoké karty.....	10
Výzvy a úkoly české společnosti.....	10
Populační vývoj	10
Ekonomika	11
Inovační systém	12
Cesta ke společnosti vědění	13
Sociální soudržnost	14
Riziková společnost	14
Lisabonská strategie.....	14
Scénáře	15
Scénáře globalizace.....	16
První scénář: Inkluzivní globalizace	16
Druhý scénář: Škodlivá globalizace.....	16
Třetí scénář: Regionální konkurence.....	16
Čtvrtý scénář: Post-polární svět	17
Zobecnění globalizačních scénářů	17
Otevřený a uzavřený scénář vývoje světa	17
Scénáře evropské	18
Scénáře vývoje ČR.....	19
Scénář 1. Vítězné trhy	19
Scénář 2. Institucionální přizpůsobení	19
Scénář 3. Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu.....	20

Scénář A: Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu (v rozmělněné a nesvorné Evropské unii)	21
Scénář B: Aktivní České republika v efektivně se rozvíjející Evropské unii	21
Strategické tahy	21
Dobré vládnutí	22
Posilování konkurenceschopnosti ekonomiky	22
Lidský rozvoj a kvalita života	22
Rozvoj společnosti vědění	22
Upevňování sociální soudržnosti	22
Péče o přírodu a krajinu, regionální rozvoj	23
Uplatnění země v Evropě a ve světě	23
Literatura	23
Publikace CESES	23
Další použitá literatura	24
Webové stránky	25
Přílohy	25
Příloha 1: Výzkum a vývoj v programovém prohlášení vlády ČR, Praha, srpen 2002	25
Příloha 2: Názvy tématických programů NPV I a jejich částí	25
Příloha 3: Národní rozvojový plán 2004 - 2006: SWOT analýza, globální cíl, specifické cíle, prioritní osy	26
Příloha 4: Tématické priority 6. rámcového programu EU (2002 - 2006)	28
Příloha 5: Devět směrů Lisabonské strategie	29
Příloha 6: Model základních souvislostí vývoje české společnosti a její modernizace v globálním kontextu	30
Schéma: Formulace sociálních a ekonomických potřeb společnosti ve vztahu k prioritám NPV II	31

ZADÁNÍ

Vláda ČR svým usnesením č. 417 ze dne 28. dubna 2003 "schválila Národní program výzkumu I a prostředky na jeho řešení do 31. prosince 2005, uvedené v části III a IV materiálu č. j. 454/03 s úpravami podle připomínek vlády s tím, že v letech 2006-2009 již nebude zahájeno řešení nových projektů; a uložila ministryni školství, mládeže a tělovýchovy ve spolupráci s místopředsedou vlády pro výzkum a vývoj, lidská práva a lidské zdroje a předsedou Rady pro výzkum a vývoj připravit a do 28. února 2005 vládě předložit návrh Národního programu výzkumu II s termínem zahájení od 1. ledna 2006 s tím, že práce na jeho přípravě budou zahájeny ihned a tak, aby byl financován z rozpočtové kapitoly Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy."

MŠMT ČR v této souvislosti pověřilo Technologické centrum AV ČR zpracováním projektu LS0311, jehož cílem je "identifikace alternativních vývojových scénářů pro Českou republiku spolu s návrhem souboru tematických priorit výzkumu a vývoje, které mají vysoký potenciál přispět v časovém období 10-15 let k prosperitě a kvalitě života v ČR". Základním mottem projektu je navržení výzkumných priorit NPV II, které splňují následující požadavek: "Zkoumat to, co je potřebné, nikoliv vše, co je možné a zajímavé."

V rámci dělby práce mezi TC AV ČR a CESES připadla CESES především zodpovědnost za analýzu a formulaci hlavních potřeb společnosti v oblasti ekonomické, technologické, sociologické a rozvoje celkové kvality života. Návrh výzkumných priorit tak bude vycházet z vývoje vnějších (mezinárodních) i vnitřních (národních) podmínek s cílem orientovat věcné zaměření programu do oblastí nejvyšších společenských potřeb a priorit České republiky,

jejichž naplnění lze napomoci podporou příslušně orientovaného výzkumu. Srovnej Schéma *Formulace sociálních a ekonomických potřeb společnosti ve vztahu k prioritám NPVaV II* v příloze.

Věřohodně předpovídat budoucnost lze stěží, ale nechceme-li být nepříjemně zaskočení tím, co přijde, je možné o možných budoucnostech přemýšlet a potenciálním budoucím hrozbám se snažit vyhnout. Od šoku z budoucnosti a uvědomění si krize k vědomí zodpovědnosti za budoucnost, k pojmenování problémů až po návrhy konkrétních akcí – to je cesta týmu pracujícího v Centru pro sociální a ekonomické strategie FSV UK v Praze. Výsledky své práce nabídl veřejnosti v několika monografiích (viz přehled literatury) a na jejich základě připravil i tento text sloužící jako jeden z podkladů k diskusím o nejnaléhavějších potřebách české společnosti v rámci přípravy Národního programu výzkumu II. Schopnost předvídat vnější vývoj může mít velký význam i pro strategické plánování a tím vytvoření předpokladů prosperity země.

Koordinace

NPV II by měl jistě vzít v potaz i další relevantní vládou schválené koncepce a strategie. Jedná se především o Národní program výzkumu a vývoje I na období 2004 – 2006, schválený vládou v dubnu 2003 (viz Příloha 2), Národní rozvojový plán na období 2004 – 2006, schválený vládou v prosinci 2002, usnesení vlády k Lisabonské strategii, usnesení vlády k Národní strategii rozvoje lidských zdrojů, usnesení vlády k Národnímu programu rozvoje vzdělávání (Bílá kniha).

Do konce roku 2003 by vláda měla ještě projednávat návrh Národní politiky výzkumu a vývoje ČR na období 2003 - 2008 a návrh Národní inovační strategie s následným možným vyústěním do zákona o inovacích. Do 30.6. 2004 se předpokládá předložení Strategie udržitelného rozvoje ČR a její následné schválení vládou.

I když se jedná o různé strategie a koncepce, jde stále o jeden a tentýž "národ", jehož se týkají. Návrh Národního programu výzkumu a vývoje II na období od roku 2006, s termínem předložení vládě v únoru 2005, na ně bude muset reagovat. Především rozhodnutí o základním směru národní inovační strategie (Převzít, vyvinout, ponechat trhu, 2003) bude mít pro NPV II velký význam. Aby byla zajištěna kontinuita a provázanost bude třeba zajistit především dobrou komunikaci a koordinaci.¹

TVORBA SCÉNÁŘŮ

Podstatnou charakteristikou vědeckého poznání je jeho opakovatelnost. Vědec svá tvrzení publikuje i s postupem, jak k nim došel. Kdokoli by tento postup zopakoval, měl by dojít ke stejným výsledkům. Poznání ne- vědecké, např. přímé zření budoucnosti je založeno na jiných gnoseologických základech. Jaký je tedy metodologický postup tvorby scénářů²?

Za scénář je považován koherentní obraz možné budoucnosti. Jeho tvorba má následující kroky:

1. Definice předmětu prognózy.

¹ "... za celý život zhlédnou jen zlomek jsoचना a jako dým letí rychle ... do všech stran a každý věří jenom tomu kousku, který zná a chlubit se, že objevil všechno." (Empedokles z Agrigentu, 490- 430 př.n.l.)

² RAND Corporation <http://www.rand.org/randeuropa/fields/scenarios.html>

Zde jde o správně položenou otázku ("Problém správně postavený je už napůl vyřešený." Claparéde)

2. Identifikace vnějších faktorů, které ovlivňují daný předmět.

Je užitečné užívat např. schéma STEEP (faktory Sociologické, Technologické, Ekonomické, Ekologické, Politické)

3. Určení míry ovlivnění a míry nejistoty jednotlivých faktorů.

Tabulka 1.

	Velký vliv	Malý vliv
Velká nejistota	Rozlišuje scénáře	Může být ignorováno
Spíše jistota	Stejně pro všechny scénáře	Jen pro doplnění

4. Pouze faktory s velkým vlivem a velkou nejistotou vytvářejí strukturu scénářů.

Pokud je faktorů mnoho, měly by být sgrupovány na základě vzájemných vazeb.

KLÍČOVÉ VNĚJŠÍ FAKTORY

Na území České republiky žije 0,17 % obyvatel světa. O budoucnosti naší země nelze uvažovat bez celosvětového kontextu, vnější faktory budou ovlivňovat náš vnitřní vývoj zásadním způsobem. Následuje seznam osmnácti faktorů (pořadí nesouvisí s významem) považovaných za nejvýznamnější determinanty budoucího vývoje světa (Glenn, Gordon, 2002):

1. Komunikační technologie (od rozvíjejících se ke stagnujícím)
2. Kriminalita (od masivního rozšíření k malému)
3. Stupeň globalizace (od volného obchodu k izolacionismu)
4. Stupeň harmonizace (od sdílených standardů k řešením ad hoc)
5. Ekonomická soutěživost mezi národy a podniky (od vysoké k nízké)
- 5a. Ekonomická vitalita, všeobecná globální ekonomická aktivita (od vysoké k nízké)
6. Účast státu ve společnosti (od velkého vlivu k malému nebo laissez-faire)
7. Individuální zdraví (od velmi se zlepšujícího ke zhoršujícímu se)
8. Vedení (od inspirujícího a efektivního k rozpadajícímu se a neefektivnímu)
9. Znečištění (od pohromy ke zvládnutí)
10. Růst populace (od velkého k malému)
11. Dostupnost zdrojů (od přebytku k nedostupnosti)
12. Sociální nerovnost uvnitř a mezi zeměmi (od zvětšování ke snižování)
13. Společenský přístup (od individualismu ke komunitě)
14. Technologie (od rostoucí ke stagnující)
15. Terorismus (od velkého rozšíření k malému)
16. Status žen (od zlepšujícího se ke stagnujícímu)
17. Ohrožení globální bezpečnosti nebo kvality života (od vysoké k nízké)
18. Války (od velkých k drobným)

Mezi prognostiky dnes existuje relativní konsensus, že pokud bude probíhat vývoj kontinuálně, jsou následující trendy vývoje světa skoro jisté:

- Populace v rozvinutých zemích přestane růst a začne stárnout. Populace v rozvojovém světě bude dále prudce růst.
- Podíl populace se středním a vysokoškolským vzděláním též prudce poroste.
- Vcelku bude svět dále bohatnout, předpokládá se minimálně 3% růst, regionální rozdíly však přetrvají.
- Svět bude čím dál tím více propojenější ekonomicky i kulturně.
- Nastane obrovská expanze informací, jejich množství i přístupnosti; poroste podíl ekonomických produktů založených na informacích a vědění.
- Technologické inovace budou pokračovat stejným tempem nebo rychleji.
- Politická moc se stane více diverzifikovanou.
- Lidská povaha se výrazněji nezmění.

Mezi trendy je třeba rozlišovat. Demografické trendy jsou například „dané“ v tom smyslu, že změna v předpokládané věkové struktuře populace by se projevila až nejméně po dvou generacích. Globalizační trend je pokládán za velmi stabilní v časovém horizontu scénářů, ale nějaký výrazný politicko-ekonomický otřes by jeho průběh mohl změnit, či dokonce zvrátit, a závažnost jeho různých určujících faktorů se může proměňovat.

Za klíčové faktory (megatrendy), které mají kontinuitní charakter a budou zcela jistě mít významný vliv na formování další budoucnosti lidstva a budou tedy více méně stejné pro všechny scénáře bez rozdílu, jsou považovány (na základě metaanalýzy padesáti prognostických studií, Davies, 2001):

- Populační vývoj
- Změny životního prostředí
- Ekonomika
- Výzkum a vývoj
- Hodnoty a postoje

Všechny tyto faktory spolu vzájemně souvisejí, i když se jim budeme věnovat odděleně. Problematika výzkumu a vývoje je náplní dalších podkladových textů z dílny TC AV ČR.

Populační vývoj

Růst světové populace

Je velmi pravděpodobné, že na povahu naší společnosti v nejbližších dvaceti letech budou mít demografické faktory větší vliv než faktory technologické. Dnes žije na světě přes 6 miliard lidí. Do roku 2030 by světová populace měla narůst na 9 miliard. I dále by měl růst pokračovat, ale ne již tak prudce.

Ročně světová populace narůstá o 70 milionů lidí. Devět z deseti narozených lidí do roku 2010 však bude žít v rozvojových zemích. V důsledku toho se demografický podíl rozvinutých zemí na celkovém počtu obyvatel světa bude stále snižovat. Jestliže v rozvinutých zemích žila ještě v roce 1950 třetina všeho obyvatelstva planety, dnes je to čtvrtina a do roku 2020 to bude již jen pětina.

Podíl Evropy na počtu všech obyvatel planety představuje asi jednu desetinu a stále se snižuje. Do roku 2020 bude k dvaceti nejlidnatějším zemím světa náležet už pouze jedna země EU (Německo).

Exponenciálně vzrůstající počet osob potřebuje neméně exponenciálně rostoucí produkci potravy, těžbu surovin, stavbu obydlí, komunikací atd. Lidé žijí déle, svět je čím dál tím více urbanizovaný a populace roste nejrychleji tam, kde si lidé mohou nejobtížněji zajistit nutné životní potřeby.

Stárnutí

Statistiky přesvědčivě dokazují stárnutí světové populace: podle údajů OSN průměrný věk obyvatel naší planety vzrostl z 24 let v roce 1950 na 27 let v roce 2000. Demografové předpokládají, že v roce 2050 bude celosvětový věkový průměr činit už 36 let, v Evropě 49 let.

Délka dožití, a tedy i počet starších lidí roste již dlouho, nicméně úbytek mladých je něco nového. Problémem bude to, kdo bude vlastně lidstvo živit. Podíl dětí do patnácti let věku klesl ze 34% v roce 1950 na 30% v roce 2000, o půlstoletí později má činit jen 21%. V Evropě bude situace ještě o něco nepříznivější, zde nastane pokles z dnešních 17% na 14% dětí.

Stárnoucí obyvatelstvo bude znamenat vzrůstající zatížení sociálních programů, především výdajů na důchody a také na zdravotní péči. Tlak na veřejné rozpočty v Evropě bude velmi výrazný, možná i destabilizující, a to především po roce 2010, kdy výdaje začnou stoupat poté, co začne do důchodu odcházet generace populačního boomu. Předpokládaná délka života se zvýšila na dříve nevídané hodnoty a současně počet dětí na jednu ženu nebyl nikdy předtím tak nízký, čeká nás proto v historii naprosto nová situace: obrácení poměru mezi mladými a starými, která hrozí globální demografickou krizí.

Svět podle důchodců

Jde nejen o aspekty ekonomické povahy (relace mezi ekonomicky aktivní a neaktivní složkou populace), ale současně také mentální: zvyšující se počty a podíly starších lidí (voličů) mohou vést k tendenci konzervace až stagnace způsobu myšlení a chování celé společnosti. První singapurský předseda vlády Lee Kuan Yew kdysi navrhl, aby každý daňový poplatník měl k dispozici dva volební hlasy a vyvážil tak lobistický vliv každého důchodce. S největší pravděpodobností žádná země tento návrh nikdy nepřijme, je však třeba stále klást otázku: Co může při stále větší voličské moci soustředující se v rukou důchodců motivovat politiky k tomu, aby jednali v zájmu dlouhodobé budoucnosti mladých, tedy nejen v zájmu kvality života současné generace, ale v zájmu generací dnes ještě bez volebního práva? Nesměle se rozvíjející diskuse o volebním právu dětí má stejnou příčinu. Vzniká tak otázka, zda dělící linie mezi mladými a starými nebude analogií hranice mezi Severem a Jihem.

Migrace

Je pravděpodobné, že rozdíly v nárůstu obyvatel povedou k silným migračním tlakům. Odstředivé faktory v přelidněných rozvojových zemích tak budou znásobeny přitažlivými faktory populační stagnace v rozvinutějších společnostech. Z ekonomického hlediska migrace z prvních zemí do druhých představuje vyvažující prvek posilující blahobyt. Avšak kulturní otázky a přerozdělování zisku patrně učiní přechod k nové demografické rovnováze mnohem trnitější, než by se čistě ekonomické úvahy zdály naznačovat.

Změny životního prostředí

Neudržitelná spotřeba

Celosvětová úroveň spotřeby a výroby dnes převyšuje ekologickou kapacitu Země o 25%. Environmentální problémy jako znečištění vody a vzduchu, toxické odpady či eroze půdy budou všude vážným problémem. Mnoho znečištění bude pocházet z využití fosilních paliv při výrobě energie. V budoucnu budou například Čína a Indie zodpovídat za dvě třetiny ve světovém růstu spotřeby energie. Aby Čína uspokojila potřebu svých obyvatel, bude muset postavit každý měsíc jednu tisíci-megawattovou elektrárnu po dobu 30 let, a většina z nich bude uhelných.

Globální klimatické změny

K celosvětové změně klimatu již prokazatelně dochází, i když ještě nedokážeme predikovat budoucí vývoj. Obrovské množství oxidu uhličitého a dalších skleníkových plynů uvolňovaných do ovzduší může v příštích 10 - 15 způsobit zvýšení globální teploty o 2 - 4 stupně Celsia. To povede k postupnému tání ledovců a následnému zvýšení hladiny světového oceánu a migraci obyvatel z pobřežních oblastí. V Evropě však může globální oteplení způsobit naopak díky odklonění Golského proudu ochlazení, podle některých odhadů až o šest stupňů Celsia.

Nedostatek pitné vody

Dnes již 40% obyvatel světa trpí nedostatkem pitné vody. Podle prognóz OSN budou v roce 2025 žít v oblastech bez vody, a tím pádem i bez potravin tři miliardy lidí. Na Blízkém východě bude mít vážné problémy s nedostatkem vody až 95 procent obyvatel. Tytéž problémy bude mít i 65 procent obyvatel v ostatních částech Asie a v Pacifiku. Zejména pobřeží kolem Středozemního moře se octne pod obrovským tlakem, v důsledku růstu měst, nedostatečného zpracovávání odpadních vod, turistiky a intenzivního zemědělství. Hlad a nedostatek vody vyvolává agresivitu; terorismus vzniká tam, kde je nedostatek zdrojů a kde existuje závist ve vztahu k bohatším zemím, které zatím ještě tyto zdroje mají. Třetí světová válka může být o vodu.

Ekonomika

Globalizace

Globalizace je důležitý zdroj ekonomického růstu, kdy se ekonomiky specializují v oblastech, v nichž jsou vynikající, a připojují se k praktikám ekonomik s největší produktivitou. V mnoha zemích však základní podmínky nutné pro připojení se ke globálním trhům chybějí a jejich situace se z relativního i absolutního hlediska stále zhoršuje.

Globální ekonomická integrace bude pokračovat tak, jak technika bude překonávat existující bariéry a jak se ke globálnímu trhu budou připojovat nové země. Ekonomická a politická moc bude pokračovat ve své cestě ze Spojených států do Asie, zvláště pak do Číny a Indie.

K budoucím demografickým a environmentálním stresům je tak třeba započítat ještě třetí druh stresů: závody v konkurenceschopnosti. V globalizovaném světě spolu nesoutěží jen země velké a malé, bohaté a chudé, ale také země pomalé a rychlé, napojené a uzavřené. Víc než výchozí stav dnes o prosperitě rozhoduje schopnost adaptace na prudce se měnící podmínky světového vývoje a především rychlost změny. Malé a kdysi chudé země se během desetiletí dokázaly vyšvihnout na špici světového vývoje (Irsko, Finsko aj.).

Proměny charakteru zaměstnání

V důsledku stárnutí populace se bude muset hranice odchodu do důchodu radikálně prodloužit a lidé budou muset, pokud jim to zdraví dovolí, pracovat do svých sedmdesáti (i více) let. To bude znamenat změnu tradiční představy o zaměstnání. Dosud stále převažuje tradiční představa zaměstnání jako práce na plný úvazek „od rána do večera v jedné instituci“ a od toho jsou odvozeny i právní normy. Speciálně pro starší pracovníky však bude typické zaměstnávání na částečné, vedlejší a dočasné pracovní kontrakty.

Dalším důsledkem je již zcela nepopiratelná důležitost celoživotního vzdělávání. Padesát let je příliš dlouhá doba na to, aby člověk mohl pracovat v jedné profesi (a natož v jedné instituci) po celý život. Další vzdělávání je ve vyspělých státech již dnes jedním z nejrychleji se rozvíjejících odvětví. Vzdělávání seniorů, které je dnes chápáno „jen“ jako zvýšení kvality života ve stáří, bude společenskou nutností.

Kvalifikace

V globalizované ekonomice se obzvláště ohroženou skupinou stávají méně kvalifikovaní dělníci v rozvinutých zemích. Nemohou obstát v konkurenci s mnohem početnější a levnější pracovní silou z rozvojových zemí. Bylo by omylem se domnívat, že snížení počtu obyvatel v produktivním věku bude automaticky znamenat zmizení problému nezaměstnanosti.

Někteří odborníci ze zhoršení podmínek nekvalifikovaných dělníků spíše než globální obchod obviňují technologické změny vyžadující znalosti (tedy takové změny v technologiích, které způsobují trvalý nárůst poptávky po kvalifikovaných dělnících). Je velmi obtížné odlišit dopad trendů globalizačních a technologických. Dobrým příkladem je outsourcing, tedy rozhodnutí společností přenést do zemí s nízkou mzdou ty části svého podnikání s relativně nízkou přidanou hodnotou v moderním průmyslu, jako je montování a další opakující se úkony. Outsourcing má obdobné důsledky jako nová technologie, která v každém průmyslu snižuje možnost zaměstnání nekvalifikovaných.

Společnost vědění

Klíčovými pojmy ekonomické úspěšnosti a konkurenceschopnosti se stávají "inovační schopnost", "lidské zdroje", "lidský kapitál", "nehmotné investice". ... souhrnně tyto tendence shrnujeme pod pojem znalostní ekonomika či společnost vědění.

Existuje nejméně šest vážných důvodů proč je dobré o společnost vědění usilovat:

- Neobnovitelné přírodní zdroje stále ubývají.
- Stárnutí populace vede k nutnosti prodloužení ekonomické aktivity
- Díky ICT lze snadno komparovat různé instituce mezi sebou.
- Efektivní využití vědění je nejdůležitějším faktorem konkurenceschopnosti.
- Cena výrobků a služeb se stále více odvíjí od vloženého vědění (know-how), než od cen surovin a práce.
- Vědomostní pracovníci se stávají nejčetnější a klíčovou skupinou pracovního trhu.

Země, která chce plně participovat na společnosti vědění, musí usilovat o co nejlepší naplnění následujících pěti předpokladů:

- a) Právní a ekonomické prostředí, které umožňuje volný pohyb vědění, investic a podporu podnikání;
- b) Vzdělaná populace schopná vytvářet, sdílet a užívat vědění;

- c) Dynamická informační infrastruktura umožňující efektivní komunikaci, zpracování a rozšiřování informací;
- d) Síť výzkumných center, univerzit, think tanků, soukromých podniků a neziskových organizací schopných se napojit na vzrůstající množství globálního vědění, přizpůsobovat ho lokálním podmínkám a vytvářet vědění nové.
- Sociální kapitál, který umožňuje lidem spolu žít, spolupracovat a vytvářet synergie.

Hodnoty a postoje

Dnešní lidstvo dobře ví o obsáhlém seznamu rizik počátku 21. století: klimatické změny, šíření zbraní hromadného ničení, nové druhy organizovaného zločinu a světového terorizmu, smrtící superviry, ekonomické a politické dopady globalizace a další. Paradoxem doby však je, že ačkoli soudobý člověk dobře ví o nebezpečích, která mu hrozí, nedělá dost proto, aby se jim vyhnul, aby je předešel, aby je odvrátil.³

Nejdůležitější problémy nadcházejících desetiletí jsou svou povahou nadnárodní a proto i jejich řešení by mělo být na nadnárodní úrovni. Faktory, které řešení brání, se zdají být všude na světě podobné a jsou z velké části nezávislé na národnosti a kultuře. Podle mezinárodního panelu expertů (Glenn – Gordon 2002, s. 9-10) mohou být nejzávažnější brzdící faktory uspořádány následovně:

- Institucionální: skutečnost, že nikdo není zodpovědný za přijetí opatření, nedostatek potřebné koordinace mezi odpovědnými ministerstvy a organizacemi, institucionální netečnost
- Finanční: nedostatek prostředků nebo skutečnost, že lidé, kteří by měli finance poskytnout, tak nechtějí učinit
- Nezájem o budoucnost: krátkodobým problémům je věnována větší pozornost než těm, jež mají důsledky pro vzdálenou budoucnost
- Špatné plánování: chybí dlouhodobá perspektiva
- Osobní: nedostatečné rozhodovací schopnosti, odpovědné osoby nerozumějí složitým problémům, které mají řešit
- Strategické: chybějí jasné strategie a cíle, nedostatečná koordinace postupu všech zúčastněných
- Složitost: nedostatečné porozumění rozsahu problému, chybějí modely ukazující složitou provázanost událostí a postupů, nedostatečné pochopení důsledků přijatých kroků, stereotypní uvažování
- Politické: opatření jsou v rozporu s národními zájmy nebo byla navržena politickým odpůrcem, nedostatečné zapojení regionů, korporací a určitých skupin
- Informační: chybějí přesné, spolehlivé a dostatečné údaje a informace, nedostatečné informace o míře rizika, rozporuplné informace, nedostatek koordinovaného vyhledávání informací
- Nedostatečný konsensus: odlišné zájmy a ideologie hlavních aktérů, politiků, veřejnosti a především lobistických skupin

Budoucí vývoj technologií je snadněji predikovatelný než budoucí vývoj charakteru politiky.

³ "Zdá se mi, že v tuto chvíli už není nejdůležitější znovu a znovu upozorňovat na všechny hrůzy, které nás mohou v nadcházejícím tisíciletí potkat, nezmění-li celá naše globální civilizace zásadně svůj směr. Důležitější dnes je podle mne zkoumat, proč lidstvo nedělá nic pro to, aby tyto hrozby - o nichž už toho tolik ví - odvrátilo, a proč se nechá unášet jakýmsi svým samopohybem, který je jeho vědomím o sobě samém a svých budoucích možnostech v podstatě neovlivněn, ba možná dokonce neovlivnitelný." Václav Havel. Z úvodního slova na konferenci Forum 2000 v roce 1997.

Divoké karty

Na rozdíl od výše popsaných kontinuálních trendů jsou další trendy, jako například vznik nových ohrožení bezpečnosti, odlišné povahy v tom smyslu, že jsou převážně důsledkem událostí způsobených člověkem, dochází k nim v určitém časovém momentu, a patří tedy mezi velmi nejisté. Uvažují se tak možné diskontinuity vývoje - události, které jsou málo pravděpodobné, ale mohly by mít dalekosáhlé důsledky na celkový vývoj; tedy jakési "šoky", které se někdy označují jako "divoké karty". Následuje přehled některých divokých karet uváděných ve světové prognostické literatuře pro nejbližší dekády:

- Masivní migrace z rozvojového světa do rozvinutých zemí.
- Neschopnost Evropy a Japonska vyrovnat se se stárnutím populace.
- Epidemie nové smrtelné nemoci.
- Velká katastrofa životního prostředí.
- Roztají ledovce a hladiny oceány výrazně stoupnou.
- Významné přerušení světových energetických dodávek.
- Vážné konflikty o vodu jako nedostatkový zdroj.
- Vědecký objev zásadního ekonomického významu.
- Velký krach finančních trhů.
- Kolaps na Blízkém Východě.
- Vytvoření aliance Číny, Indie a Ruska.
- Vytvoření mezinárodní teroristické aliance.
- Kolaps vztahů Evropy a USA.
- Kolaps OSN.
- Užití zbraní hromadného ničení.

I když není důvod na některou konkrétní z těchto divokých karet sázet, přesto je dosti pravděpodobné, že jedna či více z nich se v následujících dvaceti letech projeví. Úspěšnost vlád bude čím dál, tím více posuzována i podle předvídatosti a připravenosti úspěšně reagovat i na "divoké karty", diskontinuity vývoje.

VÝZVY A ÚKOLY ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Populační vývoj

Celý svět stárne, Evropa stárne rychleji než průměr světa a Česká republika stárne rychleji než průměr Evropy. Zachování stávajícího počtu obyvatelstva vyžaduje, aby každá žena měla v průměru alespoň 2,1 dítěte, dnešní průměr v ČR je 1,13 dítěte.

Podle demografické studie OSN se při pokračování současných trendů Česká republika stane během padesáti let druhou nejstarší zemí Evropy. Počet obyvatel ČR poklesne o čtvrtinu (z dnešních 10,1 na 7,8 mil.) a průměrný věk občana ČR se posune o 15 let (z dnešních 38 let na 53,3 roku).

Jestliže dnes je u nás poměr seniorů k ekonomicky aktivním zhruba 1:3, v roce 2030 to bude již 2:3. Pokud by nedošlo k radikální reformě, musely by naše děti a vnuci uživit nejen sebe a svou rodinu, ale i dvojnásobek důchodců než my.

Základní výzvou a úkolem státu je vytváření příznivých podmínek pro reprodukci populace. Pokračování její dnešní nízké úrovně by vedlo k podstatným populačním úbytkům a zrychlenému stárnutí věkové struktury obyvatelstva. S ohledem na celospolečenské důsledky

těchto trendů je třeba, aby stát přistoupil aktivně k problematice dlouhodobého populačního vývoje obyvatelstva, a vyjádřil tak svůj zájem o to, kolik nás v budoucích desetiletích bude a jací budeme. V zásadě existují tři možnosti, jak se s tímto nepříznivým trendem vyrovnat:

- zvýšit porodnost,
- zvýšit počet imigrantů,
- prodloužit dobu pracovní aktivity.

Je zcela jistě nutné vytvářet prostředí příznivé pro vznik a uspokojivou existenci rodin s dětmi, pomáhat jim přímými i nepřímými formami. Stěží se nám však v ČR podaří úspěšně zvrátit celosvětový civilizační trend nedostatečné porodnosti. Pokud bychom chtěli řešit negativní trendy v demografickém vývoji zvýšeným počtem imigrantů, museli bychom se připravit na přijímání cca 75 000 imigrantů ročně.

Třetí způsob se již postupně realizuje a hranice standardního odchodu do důchodu se prodlužuje. Aby se však zachoval únosný poměr mezi produktivní a neproduktivní pracovní silou, budou muset lidé časem pracovat až do svých sedmdesáti let. U dnešních důchodců, kteří byli povětšinou zaměstnáni manuálně je to těžko představitelné, avšak u vědomostních pracovníků si lze představit i padesátiletou pracovní kariéru. Penzijní reformu, na níž by se dokázaly shodnout různé sociální skupiny a hlavní politické síly, bude třeba prodiskutovat, přijmout a začít realizovat co nejdříve.

Ekonomika

Patřit na začátku 21. století k tzv. centru globalizace (západní Evropa, USA, Kanada a další) znamená udržet si pozici v tak ceněných aspektech civilizační úrovně, jakými jsou hmotný životní standard, délka života, kvalita životního prostředí, demokracie a podobně. Státy na periferii procesů globalizace jsou odsouzeny přihlížet růstu rozvinutých zemí a trpně přejímat vše, co se z hlediska centra jeví jako civilizační odpad (technicky a ekologicky zaostalé výroby apod.). Semiperiferie svádějí zápas o svou příslušnost k lepší části globalizovaného světa.

Reintegrace naší ekonomiky do světové probíhala v 90. letech převážně na základě tradičních industriálních hodnot a komparativních výhod. Za hlavní komparativní výhodu byla považována relativně levná a kvalifikovaná pracovní síla s dlouhými industriálními tradicemi, jež měly motivovat příliv zahraničního kapitálu a měly vytvářet podmínky pro konkurenci v zahraničí. Bohužel se nebralo dostatečně v úvahu, že vyspělá část svět již značně pokročila ve vývoji k postindustriální společnosti a na tradiční industriální úrovni je silná konkurence rozvojových zemí s ještě mnohem levnější pracovní silou.

České firmy se zapojují do mezinárodní dělby práce převážně na základě tradičních industriálních činností s nízkou mírou přidané hodnoty a s nízkou ziskovostí. Velké množství složitějších dílů a komponent je zahraničního původu. Česká republika tak směřuje k postavení montážní dílny s levnou pracovní silou s tradiční industriální kvalifikací a s polohou ve středu Evropy, což jsou v současnosti rozhodující komparativní výhody české ekonomiky.

Jediným reálným zdrojem konkurenceschopnosti a zvyšování kvality lidského života je však produkce komodit a služeb s vysokou přidanou hodnotou, obsahujících vysoké procento vědění („know-how“). To se neobejde bez nadprůměrně kvalifikovaných lidských zdrojů, tvorby nových poznatků a jejich rozšiřování, efektivního využívání „know-how“ jiných a permanentních inovací.

Z exportních statistik lze určit proporcii produktů s vysokou přidanou hodnotou („high-tech“) na celkovém objemu exportu/importu. Lze také zjišťovat podíl investic do znalostí (které jsou vyjádřeny jako výdaje na postsekundární vzdělávání, výdaje na výzkum a vývoj a investice do softwaru, očištěné o překryvání) na HDP a podílu investic do strojů a zařízení na HDP. Z hlediska budoucího vývoje země je toto rozdělení investic klíčovou otázkou.

Česká republika vykazuje dlouhodobě nadprůměrnou míru investic do strojů a zařízení (ČR 16,6 %, OECD 9,0 %) oproti míře investic do znalostí (ČR 3,3 %, OECD 4,7 %). Onen zásadní rozdíl vynikne především podílem investic do vědění a do strojů a zařízení: ČR 19,6 oproti OECD 51,3. Z hlediska charakteru investic je tak ČR ze zemí EU srovnatelná pouze s Portugalskem (19,0) či Řeckem (21,4), nedohledně již na ujíždějící vlak znalostní ekonomiky Finska (73,3) či Švédska (82,8).

Pro ekonomický rozvoj je významný charakter a stav právního rámce podnikání. Pokud jsou slabé zákony a nespolehlivé vynucování práva soudní mocí, hospodářská činnost se stává zbytečně drahou a neefektivní a i nejschopnější manažeři selhávají. Účinný právní rámec je třeba v každé zemi světa, ale zvláštní význam má pro ty transformující se.

Nacházíme se někde uprostřed světové civilizace: Nejsme ani mezi nejvyspělejšími, ale ani mezi rozvojovými zeměmi. V tomto desetiletí je posun České republiky do centra integrujícího se světa určován především vstupem do EU. Akceptace norem EU a postupné funkční začleňování do jejího hospodářského, politického a bezpečnostního organismu je žádoucím předpokladem dlouhodobého stabilního vývoje. Česká republika bude profitovat z dostupnosti trhů, informací, pracovních příležitostí a modelů organizace práce. Národní program výzkumu a vývoje II je jedním z nástrojů, které by měly podpořit tuto vývojovou alternativu.

Základní ekonomické cíle ČR je možné formulovat takto:

- e) Udržitelný hospodářský rozvoj (tj. rozvoj bez rostoucích mezigeneračních dluhů).
- f) Vybudování funkční tržní ekonomiky, která ustojí konkurenční tlaky jednotného trhu EU.
- g) Dosažení průměru EU v HDP na obyvatele, což znamená dosahování průměrného reálného růstu HDP minimálně 5 % po dobu 20 let.

Inovační systém

Pokud jde o pilíře společnosti vědění, jsme na tom nejhůře v oblasti inovací. Z 15 zjišťovaných indikátorů sledovaných Světovou bankou je ČR v jednom nadprůměrná, ve třech průměrná a ve zbylých 11 podprůměrná. Několik indikátorů se týká exportu a jeho složení, což je závislá proměnná, kterou nelze ovlivnit přímo (podíl obchodu na HDP, podíl exportovaných výrobků na HDP, podíl exportovaných výrobků s vysokou technickou náročností). Podobně malá podnikavost českých manažerů není přímo ovlivnitelným handicapem. Oproti tomu administrativní překážky při zakládání nové firmy, celkové výdaje na výzkum a vývoj jako podíl HDP či možnost získání rizikového kapitálu jsou problémy, které bezprostředně souvisejí s politickým rozhodováním a stanovenými prioritami. Nadprůměrná je ČR pouze v počtu časopiseckých článků z přírodních věd na 1 mil. obyvatel; je však otázkou, jak se tato nadprůměrná časopisecká produkce odráží ve skutečné inovační schopnosti země.

Zatímco v Evropské unii má vysokoškolské vzdělání 22% ekonomicky aktivní populace, u nás je to jen 11%. Kdybychom chtěli s EU srovnat krok ve vzdělanosti, muselo by si

vysokoškolské vzdělání doplnit 500 000 našich dospělých spoluobčanů. Kromě chronicky známých – a stále neřešených - problémů našeho vzdělávacího systému (přístupnost terciárního vzdělávání, podíl výdajů HDP na školství) metodologie Světové banky odhaluje i některé bariéry, které jsou součástí našeho národního charakteru a budou se odstraňovat těžko a dlouho (malá otevřenost zahraničním vlivům, malá flexibilita lidí, negativní vztah k dalšímu vzdělávání).

Výzkumné a vývojové instituce dosud plně nezvládly úlohu své funkční proměny z podoby, vtisknuté mu ještě v dobách předchozího režimu, do podoby odpovídající nárokům a potřebám demokratické společnosti, tržního hospodářství a globalizujícího se světa. Nestaly se významným produktivním faktorem společenského a hospodářského rozvoje.

Je to do značné míry tím, že u nás stále převažuje model „tlaku vědy“ (science push), kdy specializovaná výzkumná pracoviště nabízejí své výsledky komerční sféře. Ten je třeba doplnit u nás atrofovaným modelem „tahu vědy“ (science pull), kdy pracoviště výzkumu a vývoje pracují ve velké míře také na zakázkách podle cílových požadavků klientů. Je tedy třeba přijmout taková opatření, aby se produkce vědění stala „akontabilní“, tzn. významně brala v úvahu společenskou a ekonomickou důležitost produkovaného vědění.

Z hlediska budoucí prosperity země je zcela jistě významný vývoj nových technologií, ale jejich efektivní využití je ještě důležitější. Vzhledem k časovému odstupu, který odděluje vynález od využití, bude velkou otázkou příštích 15-20 let především schopnost využít již existující technologie. Tato schopnost je zase svázána se společenskými institucemi a kulturními postoji, s nimiž technologie přicházejí do styku.

Cesta ke společnosti vědění

Naše budoucnost je podmíněna rozvojem vědění ve všech jeho formách. Vstupujeme do éry společnosti vědění, kde se veřejná podpora vzdělání, ale také jeho funkční provázanosti s výzkumem, vývojem a inovacemi, stává prvořadou prioritou. Nová éra však vyžaduje i nový způsob této podpory. Místo pouhé přímé podpory a kontroly je žádoucí vytvořit takové prostředí, kde je nejrozumnější individuální volbou učit se, investovat do svých schopností, být tvořivý a snažit se využít dostupného vědění k tvorbě svého i společenského bohatství.

Jde o celkové společenské klima a prostředí, které doslova vtahuje občany všech generací, profesí a kvalifikací znovu a znovu do vzdělávání. Vytváří dostatečný počet relevantních a rozmanitých vzdělávacích nabídek a motivuje občany, aby je využili. K vzbuzení zájmu o vzdělání na straně příjemců i poskytovatelů existuje mnoho přímých i nepřímých nástrojů: probouzení zájmu o vzdělání od raného věku, úprava platového ocenění dle dosažené kvalifikace, daňové zvýhodnění firem, které investují do dalšího vzdělání svých zaměstnanců, hodnocení vzdělávacích institucí podle skutečně dosažených výsledků (např. počtu uplatněných absolventů) atd.

Pro společnost vědění je žádoucí vytvářet prostředí, které má blíže k úzce propojeným a spolupracujícím sítím než k řízení „odshora dolů“, prostředí, kde se oceňuje iniciativa. Je třeba nastavit podporu tak, aby se vyplácela spolupráce na větších projektech, na kterých se násobně zvyšuje potenciální přínos a které vytvářejí předpoklady pro další úkol: důvěru a sociální soudržnost.

Nezanedbatelnou otázkou v oblasti inovační strategie ČR je, nakolik je výhodnější a efektivnější získávat vědění a know-how ze zahraničí než z investic do národních

výzkumných kapacit. Strategické aliance se zahraničními partnery mohou umožnit přenos know-how za předpokladu, že naši vědci a technici budou schopni toto vědění absorbovat a adaptovat je pro potřeby místních trhů. Efektivní franchising - využívání zahraničních zkušeností a aplikace na naše podmínky - je u nás doposud v počátcích.

Sociální soudržnost

Převažující přijaté hodnoty ve společnosti jsou kořenem motivace, chování, identifikace a sociální soudržnosti, a ovlivňují proto všechny oblasti lidské činnosti. Mění se jen velmi zvolna. Pro současné hodnotové orientace převažující v české společnosti je příznačná nevyrovnanost, nestabilita, „nezralost“ a časté spojování protichůdných hodnot. Nejsilnějším zdrojem této nestability je zřejmě snaha začlenit nové hodnotové podněty do dříve vytvořených hodnotových rámců. Konzumní orientace nabývají na váze, česká společnost rozhodně není postmaterialistická.

Důležité je spojení hodnot „spoléhat se na sebe sama“ s hodnotami odmítajícími cizince. Jde o jeden z nejvýmluvnějších projevů xenofobních orientací. Výrazné a trvalé odmítání především etnických a kulturních odlišností signalizuje hrozbu konfliktu, který může být v budoucnu pro Českou republiku určující: konfliktu mezi uzavírající se společností na jedné straně a nabídkou a požadavky hodnot otevřené, multikulturní Evropy na straně druhé. Vědomí solidarity je u nás sice dost vysoké, ale často je spojováno s rovnostářstvím a nacionalismem, tudíž také podporující uzavírání se vůči vnějším jinakostem.

Naše společnost je trvale rozštěpena do četných navzájem nepřilíš komunikujících a nedostatečně spolupracujících enkláv. Hladina důvěry je v naší zemi nízká. Význam sociální soudržnosti a potřeba její podpory nejsou zatím dostatečně reflektovány. Jakákoli větší reforma předpokládá schopnost společnosti dojít k nějaké rozumné dohodě. Různé instituce a zájmové skupiny musí mít vůli spolupracovat na cestě ke společnému cíli, při respektování rozdílných potřeb a priorit. Klima příznivé ke změně předpokládá schopnost spolupráce a ochoty k oběti, z nichž budou mít v dlouhodobé perspektivě prospěch všichni.

Významným úkolem je nastolit v české společnosti takové institucionální podmínky, aby v různých částech společnosti mohl být každodenní interakcí generován sociální kapitál. Zejména jde o změnu hodnotového klimatu a o změnu institucionálních podmínek, v nichž zdroje sociální koheze operují. Zvýšením objemu sociálního kapitálu v české společnosti dojde i ke zlepšení řady aspektů kvality života a jeho udržitelnosti.

Riziková společnost

Přežití 20. století znamenalo čelit hrozbám ekonomické krize, chudoby, krvavých válek, totalitních režimů. Nové století přináší nové výzvy, nové příležitosti, nové hrozby. Život v 21. století se stává stále riskantnější záležitostí. Úspěšná vláda by měla mít připravené strategie nejen na nutné vývojové trendy, ale být i připravena na předvídání a prevenci různých potenciálních rizik a mít připravené postupy krizového řízení. Takto postupuje např. strategický odbor britské vlády a připravil k tomu účelu obsáhlé kompendium "*Risk: Improving government's capacity to handle risk and uncertainty*" (2002).

Lisabonská strategie

Na zasedání Evropské rady, které se konalo 23.-24. března 2000 v Lisabonu pod heslem "Zaměstnanost, ekonomickými reformami a sociální soudržností k Evropě založené na inovaci a vědění" přijala EU ambiciózní cíl pro příští desetiletí: evropská ekonomika se má stát „nejdynamičtější znalostní ekonomikou na světě“.

Svým usnesením z 13.6.2001 se k Lisabonskému cíli přihlásila i česká vláda. Současná česká vláda svůj závazek v Programovém prohlášení ze srpna 2002 potvrdila: *"Vláda se plně hlásí k cílům Evropské unie a bude usilovat o dosažení strategického cíle stanoveného Evropskou radou v Lisabonu v březnu 2000 učinit Evropskou unii nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomikou světa, založenou na znalostech, schopnou trvale udržitelného růstu, s více a lepšími pracovními místy a větší sociální soudržností. ... a zvláštní pozornost bude věnovat rozvoji lidského potenciálu a budování společnosti, založené na znalostech."*

Lisabonská strategie Evropské unie představuje hlavní programový nástroj sociálně a ekologicky citlivé modernizace tohoto společenství tváří v tvář výzvám globalizujícího se trhu. Usiluje o přípravu přechodu k ekonomice a společnosti vědění a k informační společnosti. Sází na vzdělávání, výzkum, vývoj a inovace. V hospodářství usiluje o strukturální reformy podporující konkurenceschopnost prostřednictvím kompletace společného vnitřního trhu tak, aby se EU v konkurenceschopnosti vyrovnala do roku 2010 americké a japonské ekonomice. Hodlá modernizovat evropský sociální model, investovat do lidského potenciálu, zajistit více a lepších pracovních příležitostí a bojovat se sociálním vyloučením. Zároveň chce uplatněním odpovídajících makroekonomických politik rozvíjet zdravou ekonomiku a příznivé podmínky pro budoucí rozvoj.

Budoucnost ČR bude záviset také na tom, jak vážně vezmeme Lisabonskou strategii skutečně za vlastní či zda převládnu naše tradiční modely chování (švejkování). Jedním z konkrétních požadovaných ukazatelů je zvýšení podílu HDP investovaného na výzkum a vývoj až na 3 % (1% z veřejných a 2% ze soukromých zdrojů). Lisabonská tříprocentní strategie se zdá být prizmatem letošních 0,58 % HDP vyčleněných na českou vědu a výzkum nedostižná.

Příprava na zapojení klade vysoké nároky na státní správu a ještě větší na výzkumnou sféru. Ve své dosavadní orientaci výzkum prakticky nereaguje na široou škálu problémových okruhů, které lisabonská strategie zahrnuje. V ČR tak chybí institucionální zázemí a podpora výzkumu, který by byl připraven analyticky hodnotit vytyčované národní priority a předkládat kvalifikovaná doporučení pro postup ČR v klíčových otázkách : jak postupovat ve vytváření informační společnosti pro všechny, jak se zapojit do evropského výzkumného prostoru, jaké další kroky by měla učinit ekonomická reforma nezbytná ke splnění lisabonských cílů, jak postupovat v koordinaci makroekonomických politik, jak dále rozvíjet aktivní politiku zaměstnanosti a jak na základě českých zkušeností přispět k modernizaci evropského sociálního modelu a k teorii a praxi udržitelného rozvoje.

SCÉNÁŘE

Jako "clearing house" pro různé existující scénáře působí Projekt Millenium. Shromažďuje a třídí je do následujících složek: Mezinárodní ekonomika a bohatství; Environmentální změny a biodiverzita; Technologická kapacita; Demografie a lidské zdroje; Vláda a konflikt; Integrace celé budoucnosti a zvláštní sekce o regionech a národech. Anotované scénáře je možné snadno vyhledat na Internetu⁴ anebo na CD-ROMu přiloženému k poslední publikaci Millenium Projektu.

⁴<http://www.acunu.org/millennium/information.html>

Scénáře globalizace

Výsledkem Global Future Project⁵ jsou následující čtyři možné podoby globální budoucnosti v období příštích 10 - 15 let.

První scénář: Inkluzivní globalizace

Vyvine se úspěšné propojení mezi technikou, ekonomickým růstem, demografickými faktory a efektivní vládou, které dovolí většině lidské populace těžit z globalizace. **Technologický** rozvoj a jeho rozšíření, některých případech podpořené vážným ohrožením životního prostředí a obecného zdraví, je využíván k efektivnímu řešení problémů rozvíjejícího se světa. Vysoký globální **ekonomický růst** hnaný vzhůru silným politickým konsensem v oblasti ekonomické liberalizace rozšiřuje široce bohatství a zmírňuje demografické problémy spojené s problémy zdrojů surovin. **Vláda** je efektivní jak na úrovni národní, tak na úrovni mezinárodní. V mnoha zemích se role státu scvrkává na minimum, jelikož jsou její funkce privatizovány a pak dále zastávány formou veřejně-soukromého partnerství. Globální kooperace sílí na mnoha úrovních díky množství mezinárodních opatření. Mezi státy profitujícími z globalizace je minimálně **konfliktů**. Jen menšina světové populace, Subsaharská Afrika, Střední východ, Střední a Jižní Asie a území kolem And, nemá prospěch z těchto pozitivních změn a vnitřní konflikty v těchto regionech a jejich okolí dál přetrvávají.

Druhý scénář: Škodlivá globalizace

Globální elita vzkvétá, ale většina světové populace z globalizace nemá žádný zisk. **Populační růst a nedostatek zdrojů** uvalí velké břímě na mnoho rozvojových zemí. Migrace se stane hlavním zdrojem mezinárodního napětí. Nejenže nejsou **technologie** prospěšné v rozvojových zemích, ale jsou zneužívány nelegálním způsobem a stanou se z nich destabilizující zbraně. Globální **ekonomie** se rozpadá: ve vyspělých zemích pokračuje růst, v mnoha rozvojových zemích je hospodářský růst nízký nebo nulový, což ústí k rostoucí ztrátě na vyspělé země a černá ekonomika závratně roste. **Vláda** a politické vedení je slabé jak na národní tak na mezinárodní úrovni. Množí se vnitřní **konflikty** nenaplněnými očekáváními, nerovnostmi a zvyšujícím se společenským napětím, zbraně hromadného ničení se množí a jsou nasazeny alespoň v jednom vnitřním konfliktu.

Třetí scénář: Regionální konkurence

Díky rostoucímu politickému odporu v Evropě a Východní Asii, který je zaměřen proti převaze Spojených států a jimi řízené globalizaci, se přiosťruje regionální identita v Evropě, Asii a Americe. Každý region se více zabývá vlastními ekonomickými a politickými prioritami. **Technologie** se rozšiřuje nerovnoměrně a odráží tak různé regionální koncepty intelektuálního vlastnictví a různé přístupy k biotechnologii. Roste regionální **ekonomická** integrace v obchodě a finančnictví, což ústí k dosti vysoké úrovni ekonomického růstu a ke zvýšení regionální konkurence. Ve velkých vyspělých zemích s otevřenými trhy **vládě** daří jak ve státním sektoru tak v institucích, protože si vláda uvědomuje potřebu řešení palčivých regionálních problémů a přesouvá tak zodpovědnost z globálních na regionální instituce. Vzhledem k orientaci tří velkých regionů na své vlastní zájmy, mají země mimo tyto regiony v Subsaharské Africe, na Středním Východě a ve Střední a Jižní Asii jen málo míst, kde hledat nové zdroje a politickou podporu. Vojenské **konflikty** uvnitř a mezi těmito třemi hlavními regiony neexistují, ale vnitřní konflikty rostou v zemích, které byly ponechány stranou a v jejich okolí.

⁵ <http://www.futurestudies.co.uk/predictions/083.pdf>

Čtvrtý scénář: Post-polární svět

Ekonomika Spojených států se zpomaluje a nakonec stagnuje a Spojené státy se zabývají svými vnitřními záležitostmi. Ekonomické a politické napětí s Evropou roste, společná aliance se zhoršuje a Spojené státy stahují své jednotky z Evropy. Evropa se obrací do sebe a spoléhá na své regionální instituce. Ve stejné době krize národních **vlád** vytvářejí nestabilitu v Latinské Americe, zvláště v Kolumbii, na Kubě, v Mexiku a v Panamě, což nutí Spojené státy soustředit se na daný region. Indonésie také čelí vnitřní krizi a hrozí jí rozpad, Čína vysílá do oblasti své mírové sbory. Jinak je Asie vcelku prosperující a stabilní a Spojené státy mohou obrátit svou pozornost jinam. Normalizace a de facto sjednocení Koreje pokračuje, Čína a Japonsko dodává potřebnou externí finanční podporu potřebnou pro sjednocení Koreje. Spojené státy začínají stahovat svoje jednotky z Koreje a Japonska. Za čas tyto geostrategické změny podnítl dlouhodobou národnostní rivalitu mezi asijskými mocnostmi a spustí tak zvýšené zbrojní přípravy a tedy spící nebo skryté programy výroby zbraní hromadného ničení. Regionální a globální instituce jsou neúčinné v rozvíjejícím se konfliktu v Asii, Čína dává Japonsku ultimátum na odstranění jeho jaderných sil a Japonsko na pokraji velké války, dovolává se bilaterální smlouvy se Spojenými státy, žádá o znovunasazení Spojených států v Asii. Vzhledem k prioritám v Americe, Evropě a Asii jsou země mimo tyto oblasti marginalizovány a jsou prakticky bez politické a finanční podpory.

Zobecnění globalizačních scénářů

Výše popsané scénáře mohou být seskupeny do dvou párů: první pár ukazuje „pozitivní“ a „negativní“ dopady globalizace, druhý pár ukazuje silně konkurenční ale nekonfliktní regionalismus, který však může přerůst v regionální válečný konflikt.

Ve všech scénářích, kromě prvního, globalizace nevytváří široce rozprostřenou globální spolupráci. Ve druhém scénáři negativní důsledky globalizace způsobují velké přesuny a konflikty, zatímco ve třetím a čtvrtém podněcují regionalismus.

Ve všech čtyřech scénářích země negativně ovlivněné populačním růstem, nedostatkem zdrojů a špatnou vládou, nedokáží profitovat z globalizace a jsou náchylné k vnitřním konfliktům a ke státním převratům.

Ve všech čtyřech scénářích, kde je výkonnost národních, regionálních a mezinárodních vlád alespoň částečná, je zřejmý stálý ekonomický růst. Ve všech čtyřech scénářích vliv Spojených států slábne.

Otevřený a uzavřený scénář vývoje světa⁶

Klíčová formule nadcházející doby: Otevřené, dobře. Zavřené, špatně. Tuto formuli lze aplikovat na vše: na technologické standardy, na obchodní strategie, na životní filozofie. To je vítězný koncept pro jednotlivce, národy, pro globální komunitu v příštích letech. Jestliže se svět vydá uzavřenou cestou, dostane se do začarovaného kruhu: Národy se obrátí dovnitř. Svět se rozpadne do izolovaných bloků. To posílí tradicionalisty a povede to k rigiditě myšlení. To zastaví ekonomiku a přinese vzrůstající chudobu. To povede ke konfliktům a rostoucí intoleranci, která vytváří ještě uzavřenější společnost a ještě fragmentárnější svět. Jestliže ale na druhou stranu svět přijme otevřený model, začne hodně odlišný krásný kruh: Otevřené společnosti se obrátí ven a budou usilovat o začlenění do světa. Tato otevřenost změnám a vystavení se novým idejím povede k inovaci a pokroku. To přinese rostoucí

⁶ Peter Swartz, Peter Leyden: The Long Boom. A History of the Future, 1980 - 2020.

nadbytek a klesající chudobu. To povede k rostoucí toleranci a ocenění diverzity, která podporuje otevřenější společnost a vysoce integrovaný svět.

Italo Calvino ve svých *Memos for the Next Millennium* (1988) uvádí další charakteristiky pro 21. století:

- Rychlost namísto pomalosti
- Lehkost namísto těžkopádnosti
- Transparentnost namísto utajování
- Přesnost namísto vágnosti
- Multiplicita namísto homogenity
- Konzistence namísto rozkladu

Scénáře evropské

I když naše země je a bude součástí globálních proměn světa, určující bude pro ni především vstup a míra uplatnění v Evropské unii.

Dosud nejvýznamnější iniciativou Evropské komise v oblasti tvorby scénářů byla příprava scénářů Evropa 2010 v roce 1999⁷. I dnes, s jistým odstupem od jejich vzniku je stále užitečné se nad pěti vytvořenými scénáři zamýšlet, přestože některé odhady již vzaly za své (míra a tempo rozšiřování EU).

Rodrigues (2003) uvažuje tři možné alternativy vývoje Evropské unie:

Scénář „Pomalá integrace“. Evropa zaostává jak v procesu svého rozšiřování, tak i prohlubování. Čelí problémům v zavádění eura, nedokáže se vyhnout zvyšování nezaměstnanosti a sociálního vyloučení a ztrácí vliv na mezinárodní dění.

Scénář „Rozšíření bez prohloubení“. Evropa urychlí svoje rozšíření a získá na věrohodnosti zavedením eura, ale potýká se s problémy regionálního rozvoje, zaměstnanosti a sociálního vyloučení.

Scénář „Rozšíření s prohloubením“. Evropa je úspěšná ve svém rozšíření a ve fungování jednotné měny. Zároveň je ovšem schopna toho dosahovat s vyšší ekonomickou a sociální soudržností spjatou s určitým politickým prohloubením a zvýšením svého mezinárodního vlivu.

Rodrigues dodává, že důležitými kroky k realizaci třetího scénáře jsou přijetí deseti nových členských zemí a připravovaná institucionální reforma Evropské unie. Je třeba mít na paměti, že kandidátské země přidají EU 170 milionů obyvatel (skoro 50% populace současné EU) a 58% nového území.

Kombinace těchto „evropských“ scénářů s možnými alternativami vývoje vnějšího kontextu vede k následující tabulce:

⁷ Česky viz <http://www.vlada.cz/1250/vrk/rady/ses/dokumenty/evropa.pdf>

Tabulka 2: **Mezinárodní scénáře a scénáře pro Evropskou unii**

Scénáře mezinárodního řádu → Scénáře pro EU ↓	Neklid a poruchy v mezinárodním vývoji	Unipolární svět	Multipolární a multilaterální svět
Pomalá integrace	X	X	
Rozšíření bez prohloubení	X	X	
Rozšíření s prohloubením		X	X

Legenda: **X** –hodnověrnější kombinace; **X** – méně pravděpodobné kombinace

Zdroj: Rodrigues (2003: kapitola 1, str. 3).

Scénáře vývoje ČR

I když naše země je a bude součástí globálních proměn světa, ve výhledu nejbližšího desetiletí bude pro ni určující především její vstup a míra uplatnění v Evropské unii. Proto uvažujeme možné kombinace vnějších faktorů, které je třeba při formulování scénářů brát při průmětu do alternativ vývoje Evropské unie. Realizaci Lisabonské strategie chápeme jako osový proces, na míře jehož úspěchu bude záviset i to, kterým z nastíněných alternativních scénářů se Česká republika vydá.

Pro účely zpracování podkladu pro návrh Národního programu výzkumu a vývoje II neuvažujeme možnost, že by budoucí vývoj Evropské unie odpovídal scénáři **Pomalá integrace**. Jako výchozí pro úvahy o budoucím vývoji České republiky v Evropské unii tudíž zůstávají dva scénáře – **Rozšíření bez prohloubení** a **Rozšíření s prohloubením**, přičemž obecným předpokladem bude – alespoň do roku 2010 – existence unipolárního světového pořádku.

Scénář **Rozšíření bez prohloubení EU** zřetelně odpovídá situaci, kdy se nepodaří Lisabonskou strategii realizovat, zatímco scénář **Rozšíření s prohloubením EU** by nebyl bez realizace Lisabonské strategie vůbec uskutečnitelný.

Nyní se budeme věnovat alternativním scénářům vývoje České republiky. Na půdě CESES byla metoda psaní scénářů aplikována v pracích Vize (2001) a Putování (2003). Pro potřeby zpracování podkladu pro návrh Národního programu výzkumu a vývoje II je vhodnější vycházet z takzvaných úplných scénářů, publikovaných již v roce 2001. Podrobněji viz Vize (2001) s. 187 - 225 a Putování (2003) s. 247 - 286.

Scénář 1. Vítězné trhy

(aneb Česká republika jako premiant liberalismu)

Globálně se prosazující trh zboží, služeb, práce a kapitálu již začátkem nového století ovládl dění na světovém kolbišti. I v rámci Evropské unie a České republiky se trh prosadil jako určující faktor vývoje, v jehož pozadí fungovala veřejná správa jen v roli nočního hlídače. Česká republika pochopila proces začleňování se do EU jako vstup na světové trhy a příležitost zbavit své konkurenceschopné podniky institucionálních bariér bránících jejich dalšímu rozvoji. Otevřenost, resp. liberalizace tržního prostředí se stala principem modernizace celé společnosti.

Scénář 2. Institucionální přizpůsobení

(aneb Česká republika – štika v evropském rybníce)

V ČR převládá vliv politických aktérů usilujících o razantní modernizaci cestou přizpůsobování českých institucí evropským normám a hodnotám EU. Převzaté standardy a nové způsoby řízení vedly v ČR k výraznému zlepšení fungování institucionálního rámce trhu a k zefektivnění práce administrativy a výrazně urychlily její vstup do EU. Díky zkvalitnění rozhodovacích procesů uvnitř EU se proces jejího rozšiřování podařilo zvládnout relativně rychle. Reformovaná česká veřejná správa zvýšila svoji kompetentnost, což se pozitivně projevilo při realizaci celého vějíře koncepčně připravených veřejných politik čerpajících ze zdrojů a příležitostí vytvořených otevřením vnitřního trhu EU, strukturálními fondy a přílivem zahraničních investic.

Scénář 3. Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu

(aneb co je doma, to se počítá)

Ani trh, ani stát, ani občanský sektor na sebe nedokázaly strhnout roli hlavního hybatele modernizačních změn. Vývoj probíhal nikoliv realizací odvážných reformních projektů, nýbrž cestou úporně vyjednávaných konsensů a jen obtížně realizovaných drobných změn v napjaté atmosféře konfliktů, nedorozumění a houževnatého hájení lokálních, regionálních, skupinových a institucionálních zájmů a privilegií. Až do roku 2015 převažovala orientace na přehledné domácí kolbiště s jistou rezervovaností ke všemu, co přicházelo odjinud.

Jelikož scénář **Vítězné trhy (aneb Česká republika jako premiant liberalismu)** zjevně neodpovídá vnějšímu kontextu vývoje země, určenému blížícím se vstupem České republiky do Evropské unie, omezíme další úvahy pouze na dva zbývající scénáře.

Nabízí se úvaha, že „evropský“ scénář **Rozšíření bez prohloubení** vykazuje značnou strukturální a funkční afinitu s „českým“ scénářem **Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu (aneb co je doma, to se počítá)**, zatímco „evropský“ scénář **Rozšíření s prohloubením** naopak těsně koreluje s „českým“ scénářem **Institucionální přizpůsobení (aneb Česká republika – štika v evropském rybníce)**.

Přijmeme-li tento předpoklad, dospějeme k identifikaci dvou osových scénářů budoucího vývoje České republiky v kontextu vývoje v samotné Evropské unii:

- A. Scénář Mírný pokrok v rozmělněné a nesvorné Evropské unii**
- B. Scénář Aktivní Česká republika v efektivně se rozvíjející Evropské unii**

Srovnej tabulku 3.

Tabulka 3: **Scénáře pro Evropskou unii a scénáře pro Českou republiku**

Scénáře pro EU → Scénáře pro ČR ↓	Rozšíření bez prohloubení EU	Rozšíření s prohloubením EU
Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu (aneb co je doma, to se počítá)	Scénář A: Mírný pokrok v rozmělněné a nesvorné Evropské unii	
Institucionální přizpůsobení (aneb Česká republika – štika v evropském rybníce)		Scénář B Aktivní Česká republika v efektivně se rozvíjející Evropské unii

Scénář A: Mírný pokrok v mezích dosaženého konsensu (v rozmělněné a nesvorné Evropské unii)

Tento scénář nepředstavuje ve srovnání se současným stavem významně vyšší nároky na oblast výzkumu a vývoje. Nedojde-li k reálnému prosazení Lisabonské strategie, nedostane se v politickém rozhodování ani výzkum a vývoj na jedno z předních míst. V takovém případě lze očekávat, že budou přetrvávat (nebo se budou jen pomalu odstraňovat) známé existující nedostatky této oblasti: roztržitost programů, nedostatek koordinace, disproporce mezi podporou základního a aplikovaného výzkumu ústící do zanedbávání průmyslového výzkumu, neschopnost dospět ke konsensu o koncentraci úsilí do několika klíčových prioritních směrů apod. Ani v rámci výzkumu koordinovaného Evropskou unií se až na výjimky nebude český výzkum a vývoj umět výrazněji prosadit.

Nároky na výzkum a vývoj budou formovány spíše náhodnými procesy, vyplývajícími z historicky daných realizačních podmínek, existujících kompetencí jednotlivých pracovišť a výskytu výrazných vědeckých osobností. V zásadě by bylo možno formulovat obecný nárok: identifikovat stávající kapacity výzkumu a vývoje a na základě objektivního zhodnocení jejich potenciálu zabránit tomu, aby došlo k degradaci jejich kvalitní a reálně či potenciálně přínosné části v nepříznivých vnějších podmínkách. V zásadě je ovšem tento scénář postaven na logice science-push modelu, který také v České republice dosud převažuje.

Scénář B: Aktivní Česká republika v efektivně se rozvíjející Evropské unii

Nároky, které tento scénář formuluje pro různé oblasti života společnosti, lze promítnout do sedmi strategických tahů. Ty se sice tématicky částečně překrývají, zároveň však představují relativně samostatné komplexy, umožňující navrhnout inovace vedoucí k odstraňování zastaralých a nefunkčních komponent, k obohacování stávajících funkcí, a v souhrnu ke zlepšování jejich kvalit.

Rádi bychom znovu zdůraznili, že realizaci Lisabonské strategie chápeme jako osový proces, na míře jehož úspěchu bude záviset i to, zda se Česká republika vydá spíše směrem nastíněným ve scénáři A nebo B. Situaci, v níž by došlo spíše k realizaci scénáře A, by totiž bylo možno charakterizovat jako situaci, v níž se nepodaří realizovat Lisabonskou strategii buď zcela nebo alespoň v jejich podstatných částech (jako je zvýšení zaměstnanosti, úspěšné zavádění znalostní ekonomiky etc.) Scénář B naopak charakterizuje situaci, v níž by Lisabonská strategie byla ve svých rozhodujících parametrech úspěšně realizována.

STRATEGICKÉ TAHY

V této závěrečné kapitole se pokusíme shromážděné poznatky promítnout do strategické úvahy o vybraných klíčových úlohách, jejichž zdárné řešení je podle našeho názoru předpokladem úspěšného začleňování České republiky do hlavního proudu evropské civilizace ve výhledu budoucích desetiletí.

Za základní kritéria našich úvah považujeme kvalitu života a udržitelný rozvoj. Kvalita života je výsledkem vzájemného působení sociálních, zdravotních, ekonomických a environmentálních podmínek lidského a společenského rozvoje. V našem pojetí představuje objektivní podmínky pro dobrý život. Tato objektivní stránka kvality života shrnuje naplňování a možnosti naplňování sociálních a kulturních potřeb člověka. Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by byly ohroženy potřeby budoucích generací. Napětí pak způsobuje konflikt mezi kvalitou života současných generací,

jež mohou své zájmy hájit a prosazovat, a kvalitou a udržitelností života generací, které se ještě nenarodily a jejichž zájmy tudíž dosud nikdo přímo ani nereprezentuje, ani nehájí.

Dobré vládnutí

Dobré vládnutí (good governance) představuje jeden z nejvýznamnějších úkolů, před nimiž země stojí. Na obecné úrovni představuje souhrn všech podmínek, které ovlivňují jednání lidí i institucí způsobem, který vede ke zvyšování kvality života a jeho udržitelnosti. Zahrnuje ústavní a politický systém země, specifickou podobu uplatnění nástrojů reprezentativní, participativní a přímé demokracie, kvalitu práva a úroveň právního vědomí, politickou kulturu, kondici politických institucí (především politických stran a veřejně činných institucí občanského sektoru), a v neposlední řadě také dobrou veřejnou správu, opírající se o účinnou dělbu práce, o efektivní kooperaci a o kompetentní úředníky. Dobré vládnutí by bylo neúplné bez angažmá občanů zájmagících se o veřejné záležitosti, účastnících se veřejných diskusí a aktivně se podílejících na řízení a správě země.

Posilování konkurenceschopnosti ekonomiky

Vytváření podmínek pro posilování konkurenceschopnosti české ekonomiky v podmínkách globalizace. Předpokládá to především dokončení reformy veřejných financí, zdokonalování právního rámce podnikání, podpora rozvoje infrastruktury ekonomických činností, specifická podpora malého a středního podnikání, restrukturalizace ekonomiky – a především průmyslových oborů – s důrazem na rozvoj činností s nízkými materiálovými a energetickými vstupy a s vysokou přidanou hodnotou, uplatňujících poznatky výzkumu a vývoje v nových nebo inovovaných výrobcích a službách.

Lidský rozvoj a kvalita života

Lidský rozvoj a kvalita života jsou souhrnné kategorie, zahrnující všechny podstatné charakteristiky jednotlivců i obyvatelstva jako celku. Reprodukce populace, zajišťující funkční generační obměnu. Rodinný život. Životní úroveň, indikující dostupnost materiálních zdrojů blahobytu. Zdraví lidí, podmíněné životním stylem, životním prostředím a kvalitou zdravotní péče a ovlivňující délku života. Přístup k poznatkům a informacím. Dostupnost práce a bydlení. Bezpečnost. A jako průsečík toho všeho – rozšiřování prostoru voleb lidí prožít plnohodnotný, obohacující, důstojný život.

Rozvoj společnosti vědění

Podpora znalostní společnosti a ekonomiky je imperativem doby. Zahrnuje podporu produkce, uchovávání, osvojování, šíření a užití poznatků ve všech sférách a oblastech života společnosti. Předpokladem je kontinuální modernizace vzdělávání (včetně realizace koncepce celoživotního učení), podpora výzkumu a vývoje, optimalizace celého systému znalostního řízení (knowledge management), návrh a realizace inovační politiky, plné uplatnění moderních informačních a komunikačních technologií a produktivní zapojení země do mezinárodních sítí v daných oblastech. Bez zachycení a převzetí tohoto trendu nebude země schopna obstát v žádném ze zbývajících strategických tahů.

Upevňování sociální soudržnosti

Existence lidských společenství je umožněna a zprostředkována četnými mezilidskými vztahy, spoluprací mezi lidmi i institucemi, společně sdílenými hodnotami, existencí občanské a národní identity. Čím silnější je pocit přináležetosti k danému celku, tím snadněji se realizují společné projekty v politice, ekonomice, ve veřejném životě obecně. Společnost je ovšem zároveň diferencovaná, prosazují se v ní nejrůznější skupinové i individuální zájmy.

Organická sociální soudržnost, založená na rodině, sousedství, neformální pomoci, je doplňována soudržností zprostředkovanou institucemi sociálního státu, které lidem zajišťují důstojné existenční podmínky bez ohledu na jejich zděděné či získané handicap, fázi životního cyklu nebo pohlaví, dále rovný přístup ke vzdělání, k sociálním službám, k péči o zdraví; usnadňují také vstup na trh práce. Fungování sociálního státu je třeba průběžně zdokonalovat v závislosti na změnách vnějších i vnitřních podmínek země a na dynamice potřeb současné i budoucích generací.

Péče o přírodu a krajinu, regionální rozvoj

Životní prostředí je prostředím pro život: bez něj nelze existovat. Proto je nutno respektovat environmentální limity, jejichž překročení by se mohlo v budoucnosti krutě vymstít, zajištěním uspokojivé kvality základních složek životního prostředí (ovzduší, vod, půdy, lesa, ekosystémů, krajiny). Specifická pozornost bude věnována změnám klimatu, snižování materiálové náročnosti ekonomiky, aktivní ochraně cenných částí přírody a krajiny, uchování biologické diverzity, posilování podílu obnovitelných zdrojů energie. Pro to vše bude nutno připravovat a uplatňovat specifické nástroje řízení (dotační a daňovou politiku, investiční pobídky, podoba rozhodování o velkých investičních akcích a infrastrukturních projektech apod.). Vytvoří se systémové podmínky pro minimalizaci environmentálních, ekonomických a sociálních rozdílů mezi jednotlivými regiony ČR.

Uplatnění země v Evropě a ve světě

Návrat země do západního civilizačního okruhu je šťastnou událostí její nejnovější historie a nesporně vytváří mimořádně příznivé vnější předpoklady pro její budoucí rozvoj. Zda budou tyto předpoklady plně využity, ovšem záleží na schopnosti České republiky plně se zde uplatnit, využít všech příležitostí, které se zde nabízejí, a zároveň se podílet na prosazování humanitních ideálů, demokracie, kritérií kvality a udržitelnosti života v mezinárodním kontextu. Nejnaléhavějším úkolem nejbližších let bude především plné a funkční zapojení země do činnosti orgánů Evropské unie a NATO. To předpokládá budování konsensu domácích politických aktérů o orientaci země a konkretizace strategií jejího uplatnění v příslušných nadnárodních strukturách.

Tyto strategické tahy jsou jakýmiis tykadly, představujícími hlavní oblasti nároků na výzkum a vývoj (či poptávky po nich) v budoucích letech a desetiletích. Promítá se do nich idea o uplatnění science-pull modelu při hledání několika málo klíčových priorit pro výzkum a vývoj v České republice.

LITERATURA

Publikace CESES

Potůček, M. a kol. 2001. *Vize rozvoje České republiky do roku 2015*. Praha: Gutenberg.

Potůček, M. a kol. 2002. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg.

Potůček, M. a kol. 2002. *Bílá místa*. Praha: UK FSV CESES.

Potůček, M. a kol. 2003. *Putování českou budoucností*. Praha: Gutenberg.

Potůček, M. a kol. 2003. *Zpráva o lidském rozvoji. Česká republika 2003. Odkud přicházíme, co jsme, kam jdeme?* Praha: MJF.

Frič, P. a kol. 2003. *Češi na cestě za svojí budoucností. Budoucnost a modernizace v postojích a očekáváních obyvatelstva*. Praha: G plus G.

Veselý, A. 2003. *Knowledge-Driven Development. Conceptual Framework and Its Application to the Czech Republic*. CESES Papers 2. Praha: UK FSV CESES.

Další použitá literatura

Benáček, V., Kudrna, Z. a Sedláček, T. 2001. „Konkurenční schopnost české ekonomiky.“ In *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: Globální svět, evropská integrace a české zájmy*. Kabele, J., Mlčoch, L. (eds.). Praha: Karolinum.

Cleaver, K. 2002. *A Preliminary Strategy to Develop a Knowledge Economy in European Union Accession Countries*. Washington, D.C.: The World Bank: The European and Central Asia Region.

Davies, S. et al. 2001. *Strategic Futures Thinking: Meta-analysis of published material on Drivers and Trends*. Farnborough: DERA.

Drucker, P. 2001 "The Next Society". *The Economist*. 3.11.2001. 3-20.

Glenn, J. C. a T. J. Gordon. 2002. *2002 State of the Future. The Millennium Project*. Washington, D.C.: American Council for the United Nations University.

Glenn, J.C. a T. J. Gordon (eds.): 2002. *Budoucnost světa, vybrané kapitoly z let 1999 - 2001*. Olomouc: Universita Palackého.

Global Environment Outlook. 2002. Dostupné na <http://www.unep.org/geo/geo3/>.

Innovation Policy issues in six candidate countries, The challenges. 2001. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Kadeřábková, A. 2002. „Kvalitativní charakteristiky strukturálních změn ČR.“ Podkladová studie k publikaci *Sociální a ekonomické souvislosti integrace ČR do EU*. Praha: RASES.

Mežřický, V. (ed.). 2003. *Globalizace*. Praha: Portál.

Peterson, P.G. 1999. "Šediny přicházejí: Globální demografická krize." *Bulletin OI* č. 90.

Převzít, vyvinout, ponechat trhu. Ekonom, 2003, č. 44, s. 48 - 49.

Rabušic, L. (ed.). 2001. „České hodnoty 1991 – 1999.“ *Sociální studia* 6. Brno: Fakulta sociálních studií. Masarykova Univerzita.

Reich, R. B. 2003. *Slušná společnost. Ekonomický pohled na svět*. Praha: Moraviapress.

Risk: Improving government's capacity to handle risk and uncertainty. 2002. London: Strategy Unit.

Rodrigues, M. J. (ed.) 2002. *The New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Rodrigues, M. J. 2003. *European Policies for a Knowledge Economy. An overview of the Lisbon Strategy*. Lisbon: ISCTE University Institute.

Sociální a ekonomické souvislosti integrace ČR do EU (Ekonomická konvergence, konkurenceschopnost a sociální soudržnost). 2002. Praha: RASES.

Toffler, A. a Tofflerová, H.. 2001. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha: Nakladatelství Dokořán.

World Competitiveness Yearbook. 2003. Lausanne: IMD.

World Population Prospects. The 2000 Revision. 2001. New York: United Nations.

Webové stránky

<http://www.acunu.org/millennium/information.html>

<http://www.cordis.lu/rtd2002/foresight/visions.htm>

http://europa.eu.int/futurum/debate_en.htm

<http://www.jrc.es/pages/projects/enlargement.html>

<http://www.unep.org/geo/geo3/>

<http://www.futurestudies.co.uk>

<http://data.vatt.fi/knogg/>

PŘÍLOHY

Příloha 1: Výzkum a vývoj v programovém prohlášení vlády ČR, Praha, srpen 2002

„Vláda bude vytvářet podmínky pro rozvoj společnosti vědění, v níž budou mít výzkum a vývoj společně se vzděláváním jednoznačnou prioritu. Součástí tohoto úsilí bude jak vytváření prostoru pro růst investic do celého tohoto komplexu, tak i optimalizace jeho způsobu řízení vedoucí k funkční integraci jeho složek.

Vláda bude především posilovat rozvoj vědy a výzkumu na univerzitách a ostatních školách a podporovat sblížování neuniverzitních pracovišť zvláště základního výzkumu s vysokoškolským výzkumem a vývojem.

Podpoří základní a aplikovaný výzkum tak, aby se podíl veřejných prostředků vynakládaných na tuto podporu zvyšoval. Zároveň vytvoří motivující podmínky pro investice do výzkumu a vývoje z nestátních zdrojů a od zahraničních investorů.

Zvýší též efektivitu vynakládaných prostředků s důrazem na zvyšování podílu výdajů na pokročilé technologie. V této souvislosti bude stimulovat zrychlení přenosu výsledků základního a aplikovaného výzkumu do průmyslového výzkumu a vývoje. Součástí politiky vlády bude též důraz na pravidelné a objektivní hodnocení výsledků výzkumu a vývoje. Výše finanční podpory vlády bude vycházet z pravidelných a objektivních hodnocení těchto výsledků.

Vláda bude dále podporovat rozvoj mezinárodní spolupráce ve výzkumu a vývoji především v rámci Evropské unie, usilovat o širší a aktivnější zapojení do rozvoje Evropského výzkumného prostoru.

Uvedené cíle a opatření pro jejich realizaci budou konkretizovány v nové Národní politice výzkumu a vývoje, kterou vláda připraví ve spolupráci s organizacemi a pracovníky výzkumu a vývoje, vysokých škol a se zástupci uživatelů výsledků výzkumu a vývoje.“

Příloha 2: Názvy tematických programů NPV I a jejich částí

1. Kvalita života

1. Zdraví obyvatel
2. Kvalitní a bezpečná výživa
3. Krajina a sídla budoucnosti
4. Životní prostředí a ochrana přírodních zdrojů

2. Informační společnost

1. Inteligentní systémy pro rozhodování, řízení a diagnostiku

2. Management informací a znalostí
3. Komunikační infrastruktura a technologie
4. Počítačové modelování a návrh systémů a procesů
3. Konkurenceschopnost při udržitelném rozvoji
 1. Výrobní procesy a systémy
 2. Bezpečná a ekonomická doprava
 3. Stavby a konstrukce
 4. Nové materiály
 5. Nastupující technologie
 6. Využití přírodních zdrojů
4. Energie pro ekonomiku a společnost
 1. Bezpečná a efektivní jaderná energetika
 2. Energetické a neenergetické využití uhlí a uhlíkatých surovin
 3. Racionální využití energie a obnovitelné energetické zdroje
5. Moderní společnost a její proměny
 1. Výkonově orientovaná, bezpečná, evropsky integrovaná společnost a její mezinárodní vazby
 2. Sociální soudržnost, sociální diferenciací a národní identita

Příloha 3: Národní rozvojový plán 2004 - 2006: SWOT analýza, globální cíl, specifické cíle, prioritní osy

SWOT analýza Národního rozvojového plánu

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<ul style="list-style-type: none"> • Makroekonomický vývoj <ul style="list-style-type: none"> ➤ relativně rychlý ekonomický růst ve vztahu k EU ➤ příznivý vývoj většiny základních makroekonomických veličin ➤ stabilní cenový vývoj ➤ masivní příliv přímých zahraničních investic podpořený systémem investičních pobídek ➤ relativně vysoký stupeň liberalizace trhů • Sociální situace <ul style="list-style-type: none"> ➤ relativní dostatek, kvalifikace, adaptabilita i relativně nízká cena pracovní síly ➤ nízký podíl zaměstnanosti v primárním sektoru ➤ vysoká úroveň ekonomické aktivity žen ➤ relativně rozvinutá síť nestátních neziskových organizací • Vybavení území základní infrastrukturou <ul style="list-style-type: none"> ➤ vysoká hustota silniční a železniční sítě ➤ Praha – Ruzyně jako mezinárodní letiště evropského významu ➤ postup v modernizaci a rozvoji transevropské dopravní infrastruktury ➤ velké investice do infrastruktury s pozitivním dopadem na životní prostředí ➤ relativně vyhovující kapacita a rozmístění 	<ul style="list-style-type: none"> • Makroekonomická situace <ul style="list-style-type: none"> ➤ nadměrné rozpočtové deficity ➤ růst veřejného dluhu • Sociální situace <ul style="list-style-type: none"> ➤ rostoucí nezaměstnanost s výraznými prvky strukturální nezaměstnanosti, vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných ➤ nesoulad vzdělávacího systému s požadavky trhu práce ➤ nedostatečná mobilita pracovní síly ➤ nerovné postavení žen na trhu práce ➤ nedostatečná integrace specifických skupin obyvatelstva • Vybavení území základní infrastrukturou <ul style="list-style-type: none"> ➤ nedostatečná kvalitativní úroveň dopravní infrastruktury ➤ nedobudovaná síť transevropských komunikací na požadované kvalitativní úrovni ➤ lokálně nevyhovující stav technické infrastruktury ➤ nízká úroveň čištění odpadních vod na lokální úrovni ➤ neodpovídající úroveň infrastruktury cestovního ruchu

SILNÉ STRÁNKY	SLABÉ STRÁNKY
<p>technické i sociální infrastruktury</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ poměrně hustá síť a regionální dostupnost škol primárního a sekundárního vzdělávání ➤ preference veřejné dopravy ve srovnání s EU <ul style="list-style-type: none"> • Poloha a regionální profil <ul style="list-style-type: none"> ➤ výhodná geografická poloha České republiky ➤ významná sociálněekonomická pozice Prahy v evropské hierarchii sídel ➤ relativně nízké disparity v sociálně-ekonomickém rozvoji regionů ➤ rostoucí pozitivní úloha regionálních center ve vývoji regionů • Oblast výroby a služeb <ul style="list-style-type: none"> ➤ adaptabilita segmentu malých a středních podniků na měnící se požadavky trhu ➤ tradice průmyslové výroby ➤ dobré předpoklady pro rozvoj informačních technologií ➤ podpora rozvoje vlastní vědecké, vývojové a výzkumné základny ze strany některých přímých zahraničních investorů ➤ rozvinutá oblast firem se zaměřením na řešení ekologických problémů • Stav životního prostředí <ul style="list-style-type: none"> ➤ celkové zlepšování stavu životního prostředí ➤ revitalizace oblastí negativně zasažených lidskou činností ➤ zvyšující se environmentální povědomí obyvatelstva 	<ul style="list-style-type: none"> • Poloha a regionální profil <ul style="list-style-type: none"> ➤ významný rozdíl v ekonomické vyspělosti regionů ve srovnání s EU ➤ výrazné regionální rozdíly v míře nezaměstnanosti ➤ výrazné regionální rozdíly z hlediska podílu a koncentrace strukturálních problémů ➤ přílišná koncentrace ekonomických aktivit do Prahy ➤ nedostatečná dopravní obslužnost regionů veřejnou dopravou ➤ nevyhovující napojení regionálních komunikací na páteřní evropské sítě ➤ přetrvávání rozdílu v podmínkách života mezi venkovskými a městskými oblastmi • Oblast výroby a služeb <ul style="list-style-type: none"> ➤ nedokončená restrukturalizace hospodářství ➤ vysoký podíl výrob s nízkou přidanou hodnotou ➤ nízký podíl terciárního sektoru ➤ nízká exportní schopnost malých a středních podniků a schopnost participovat na aktivitě přímých zahraničních investorů ➤ nízká produktivita práce ve vztahu k EU ➤ nedostatek vlastních investičních prostředků a prostředků pro inovace ➤ nedostatečný rozvoj a transfer nových technologií a nedostatečná provázanost podniků s institucemi výzkumu a vývoje ➤ nedostatečné vytváření sítí malých a středních podniků • Stav životního prostředí <ul style="list-style-type: none"> ➤ kvalitativní úroveň environmentálního prostředí nedosahuje v některých oblastech standardů EU ➤ nedostatečné všeobecné povědomí a informovanost o principech udržitelného rozvoje ➤ regionálně rozdílná zatíženost životního prostředí ➤ existence starých zátěží ➤ nevyhovující systém odpadového hospodářství ➤ vysoká energetická náročnost výrobních procesů a nízký podíl obnovitelných zdrojů energie ➤ nedostatečný rozvoj mimoprodukčních funkcí zemědělství a lesa

PŘÍLEŽITOSTI	HROZBY
<ul style="list-style-type: none"> ➤ vstup do EU ➤ možnosti oživení světového hospodářství ➤ příznivá a udržitelná struktura hospodářského růstu ➤ pokračování přílivu přímých zahraničních investic ➤ reforma systému veřejných financí ➤ pokračující reforma veřejné správy ➤ zájem veřejnosti na spoluúčasti v rozhodovacích procesech ➤ historický a přírodní potenciál pro rozvoj cestovního ruchu ➤ pokračující zájem zahraničních turistů o ČR ➤ vhodné přírodní podmínky pro ekonomický rozvoj ➤ zlepšení uplatňování právních předpokladů rovnosti mužů a žen 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ přetrvávající hospodářská recese ve světových ekonomických centrech – zejména v EU ➤ vstup do EU (neschopnost vyrovnat se s konkurenčními tlaky v EU) ➤ oddalování fiskální reformy ➤ vývoj veřejného dluhu ➤ silný kurz koruny ohrožující exportní schopnost některých odvětví ➤ výrazně negativní charakteristiky demografického vývoje ➤ omezené veřejné (obce, kraje) zdroje na investice do infrastruktury ➤ narůstání regionálních rozdílů ➤ přetrvání negativního environmentálního image některých regionů ➤ nedokončení reformy veřejné správy ➤ nízká vymahatelnost práva a pomalá činnost soudů ➤ riziko výskytu extrémních klimatických jevů

Globální cíl

Udržitelný rozvoj založený na konkurenceschopnosti.

Specifické cíle

- Vytvoření podmínek pro růst ekonomiky posilováním vnitřních faktorů;
- Zvýšení kvalifikační úrovně, konkurenceschopnosti a mobility pracovní síly při současném vyrovnávání dopadů růstu ekonomiky na znevýhodněné skupiny obyvatel;
- Přiblížení se standardům EU v oblasti životního prostředí;
- Vyvážený rozvoj regionů.

Prioritní osy

- Posílení konkurenceschopnosti průmyslu a podnikatelských služeb
- Rozvoj dopravní infrastruktury
- Rozvoj lidských zdrojů
- Ochrana a zkvalitňování životního prostředí
- Rozvoj venkova a multifunkčního zemědělství
- Rozvoj cestovního ruchu

Příloha 4: Tématické priority 6. rámcového programu EU (2002 - 2006)

1. Genomika a biotechnologie pro zdraví
 - Pokročilá genomika a její využití pro zdraví
 - Boj proti hlavním chorobám
2. Technologie informační společnosti
3. Nanotechnologie a nanověda, multifunkční materiály a nové výrobní procesy a nástroje
4. Letectví a kosmický výzkum
5. Kvalita a nezávadnost potravin
6. Trvale udržitelný rozvoj, globální změny a ekosystémy

- Trvale udržitelné energetické systémy
- Trvale udržitelná povrchová doprava
- Globální změny a ekosystémy
- 7. Občané a vládnutí ve znalostní společnosti

Příloha 5: Devět směrů Lisabonské strategie

1. Informační společnost pro všechny,
2. Vytvoření evropského výzkumného prostoru,
3. Odstranění překážek pro podnikání, zejména pro malé a střední podniky,
4. Ekonomická reforma spojená se dokončováním vnitřního trhu,
5. Vytvoření integrovaných finančních trhů,
6. Lepší koordinace makroekonomických politik,
7. Aktivní politika zaměstnanosti,
8. Modernizace evropského sociálního modelu,
9. Udržitelný rozvoj a kvalita života.